
AUTOREFERAT

Marcin Napiórkowski

I. Uzyskane tytuły zawodowe i stopnie naukowe

- 2006   **magister kulturoznawstwa** (dyplom z wyróżnieniem), Instytut Kultury Polskiej, Uniwersytet Warszawski
- 2008   **magister socjologii** (dyplom z wyróżnieniem), Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski
- 2008   **specjalista w zakresie mediacji, negocjacji i rozwiązywania konfliktów**, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski
- 2010   **doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii**, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, na podstawie rozprawy *Modalność estetyczna dyskursu jako narzędzie diagnozy przemian kultury* (promotor: prof. dr hab. Zbigniew Kloch)

2. Przebieg pracy naukowej

- 2010-12   **asystent** – Zakład Kultury Współczesnej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski
- 2012-obecnie   **adiunkt** – Zakład Kultury Współczesnej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski
- 2013-14   **staż podoktorski** – Department of Sociology, University of Virginia (USA)

3. Osiągnięcie naukowe

wynikające z art. 16 ust. 2 ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym

monografia naukowa pt.

Władza wyobraźni. Kto wymyśla, co zdarzyło się wczoraj?

(Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, 382 s.)

Władza wyobraźni opowiada o mechanizmach pamięci kulturowej. Tematem książki są przypadki niesymetrycznych konfliktów pamięci, a więc sytuacje negocjacji odmiennych wizji przeszłości przez strony dysponujące nierówną pozycją społeczną i polityczną, różnym kapitałem kulturowym, dostępem do mediów i przestrzeni publicznej itd.

Praca składa się z trzech studiów przypadków połączonych propozycją oryginalnego ujęcia teoretycznego. Przedmiotem opisu w każdej z części książki jest *hegemonia hermeneutyczna*, a więc zdolność narzucania innym określonych interpretacji przeszłości. Realizuje się ona nie tylko poprzez sugerowanie grupom zdominowanym gotowych rozstrzygnięć dotyczących tego, co „naprawdę” się wydarzyło i jak należy to rozumieć, lecz – przede wszystkim – poprzez narzucanie im schematów poznawczych, w oparciu o które przedstawiciele tych grup sami wytwarzają pożądane przez dominujących interpretacje. Każdej tego rodzaju hegemonii, jak staram się pokazać w książce, towarzyszyć mogą wernakularne praktyki kontr-hegemoniczne w różny sposób podważające monopole prawdy.

Poświęcając znaczną uwagę materialnym uwarunkowaniom mechanizmów dominacji (w szczególności umożliwiającym je nośnikom i obiegom medialnym), pamięć zbiorową i związaną z nią hegemonię hermeneutyczną opisuję jako zasób stanowiący zarówno przedmiot rywalizacji jak i środek do uzyskania innych form kapitału (ekonomicznego, politycznego itd.). Zawarte w tytule książki pytanie badawcze „Kto wymyśla, co zdarzyło się wczoraj?” w pełnej wersji brzmi więc: za pomocą jakich środków budowana jest, utrzymywana i narzucana hegemonia interpretacyjna względem przeszłości. Sądzę, że takie ujęcie zagadnienia pamięci kulturowej dostarcza cennych narzędzi interpretacyjnych i jest w literaturze przedmiotu spojrzeniem nowym, choć zarazem stanowiącym kontynuację i twórcze rozwinięcie kilku obecnych w niej nurtów (m.in. gatunkowej semiotyki upamiętnień Jeffreya Olicka, teorii ceremonii kommemoratywnych Paula Connertona czy teorii pamięci kulturowej Jana Assmanna, wiele uwagi poświęcającego obiegom medialnym i ich przemianom).

Książka składa się z obszernego wstępu wyznaczającego ramy analizy, trzech szczegółowych studiów przypadków pokazujących zastosowanie metody w oparciu o pracę na materiałach źródłowych oraz dodatków teoretycznych zawierających pogłębione rozwinięcie kluczowych elementów proponowanej koncepcji.

We wstępie – na przykładzie analizy społecznych, ekonomicznych i kulturowych mechanizmów, które doprowadziły do ludobójstwa w Rwandzie w roku 1994 w oparciu o źródła wtórne – wskazują na wzajemną zależność między trzema formami analizowania przeszłości (historia wyobraźni, historia materialna i historia mediów), którym odpowiadają trzy formy dominacji i podporządkowania: (1) władza wyobraźni (obejmująca m.in. monopol na interpretację przeszłości); (2) dominacja ekonomiczna; (3) kontrola nad środkami przekazu. To właśnie zależności między tymi trzema sferami są przedmiotem szczegółowej analizy w kolejnych częściach książki.

Trzy studia przypadków składające się na główną treść książki przeprowadzone są w oparciu o analizę szerokiego spektrum materiałów źródłowych. Kolejne części opowiadają o (1) teoriach spiskowych po zamachach z 11 września, (2) uroczystościach żałobnych po katastrofie smoleńskiej oraz (3) dwudziestowiecznej ewolucji wizualnych przedstawień ofiar wojny pod wpływem kulturowej recepcji bombardowania Guerniki. Wspólną płaszczyzną interpretacji staje się tu pytanie o tytułową „władzę wyobraźni”, a więc o to, czyja wizja wydarzeń i za pomocą jakich znaków, mediów i praktyk społecznych ustanowiona zostaje jako obowiązująca „prawda o przeszłości”.

Pierwsza część książki, napisana w znacznej części w oparciu o materiały zgromadzone podczas pobytu na stażu podoktorskim w USA, poddaje refleksji praktykę „obalania mitów” jako formę symboliczną kształtującą pamięć o zamachach terrorystycznych z 11 września. W oparciu o analizę najważniejszych filmów, książek i stron internetowych należących do nurtu określanego mianem „teorii spiskowych” oraz ich recepcji w „mediach głównego nurtu” pokazują, że do właściwej „pogromcom mitów” retoryki odwołują się z równą pasją „oficjalne” wersje i podważające je teorie spiskowe. „Poważna” nauka i „amatorskie” dociekania wzajem wytaczają przeciw sobie argument walki z mitem czy przesądem. Przedstawiciele zarówno jednej, jak i drugiej strony swe własne („obiektywne” w ich odczuciu) dociekania przeciwstawiają politycznemu i ekonomicznemu uwikłaniu przeciwników. Konflikt między „wersją oficjalną” a „teoriami spiskowymi” dotyczącymi zamachów można uznać za swoisty bunt Lévi-Straussowskich „majsterkowiczów” przeciw „inżynierom”, a więc za zakwestionowanie *monopolu interpretacyjnego* tradycyjnie przypisywanego naukowcom. „Majsterkujący” przed swymi komputerami „tropiciele spisków”, kwestionując te lub inne ustalenia rządowej komisji ekspertów, rzucają wyzwanie całej strukturze społecznej opartej na niewidocznej hegemonii autorytetów. Tak rozumiane teorie spiskowe, niezależnie od swej absurdalnej i niespójnej często treści, mogą być odczytywane jako pełnoprawne świadectwo wernakularnych prób zrozumienia i oswojenia przeszłości i teraźniejszości. Zawarte w nich wątki, jeśli tylko uwolnić je od jednoznacznie krytycznej oceny z punktu widzenia „pogromców mitów”, okazują się zawierać ważne diagnozy dotyczące kryzysu poczucia bezpieczeństwa, struktury autorytetów czy potocznych wyobrażeń na temat

funkcjonowania rzeczywistości politycznej i ekonomicznej.

Część druga dotyczy uroczystości żałobnych funkcjonujących jako narzędzie legitymizacji bądź delegitymizacji władzy. Studium, poświęcone uroczystościom żałobnym po katastrofie smoleńskiej i ich historycznej genezie, podejmuje próbę pokazania, w jaki sposób zmieniający się przedmiot znaków (nieciągłość władzy) w ceremoniach pogrzebowych zrekompensowany może być przez zachowanie ciągłości ich historycznej formy. Stare znaki oswajają tu nową sytuację, niosąc poczucie epistemologicznego bezpieczeństwa, lecz zarazem ryzyko delegitymizacji władzy, a nawet anarchii. Poprzez zestawienie analizy synchronicznej (współczesne uroczystości żałobne) i diachronicznej staram się pokazać, w jakim stopniu współczesny konflikt pamięci zdeterminowany jest przez genealogię praktyk żałobnych, w których się wyraża. Od czasów pogrzebu Kazimierza Wielkiego aż po uroczystości po katastrofie smoleńskiej oplakiwanie zmarłego władcy było zarazem momentem ustanawiania rządów jego następcy, które każdorazowo należało ufundować na specyficznym połączeniu ciągłości i zerwania. Skomplikowana historia Polski sprawiła, że wiele praktyk upamiętniania, które w innych krajach Europy mają często charakter więziotwórczy i legitymizujący, nad Wisłą kojarzy się z buntem przeciw władzy i jej kontestacją. Tak przedstawia się rzecz z publicznymi ceremoniami żałobnymi, które – choć w Europie Zachodniej zazwyczaj umacniają rządy i łączą naród – w Polsce naznaczone doświadczeniami zaborów i czterema dekadami PRL kojarzą się raczej z buntem przeciw władzy. Przeprowadzona przeze mnie analiza pokazuje, że za obecne dramatyczne konflikty pamięci odpowiadają nie tylko współczesne podziały polityczne, lecz także zjawisko „pamięci pamięci”, które sprawia, że znaki i praktyki upamiętniania nie są neutralne, lecz naznaczone są historią przeszłych konfliktów.

Trzecie studium, przygotowane w oparciu o materiały zebrane podczas kwerendy w Madrycie, poświęcone jest wizualnym technikom wynajdowania dwudziestowiecznej kategorii „ofiary”. Na przykładzie skomplikowanych losów *Guerniki* Pabla Picassa ukazuje przejście od figur pamięci opartych na kulcie zwycięzców do tych dokonujących sakralizacji ofiar. „Kult ofiar”, wypierający stopniowo w zachodniej ikonografii „kult zwycięzców”, uznać można za przykład Nietzscheańskiego zwycięstwa „słabych” nad „silnymi”, przynajmniej w zakresie prawa do opowiedzenia swej własnej historii. Historia obrazu Picassa stanowi okazję do zbadania, w jaki sposób ta przemiana „władzy wyobraźni” dokonywała się w ramach kodu wizualnego.

We wszystkich trzech analizowanych przypadkach przeszłość często stawała się tylko pretekstem, dostarczając stronom konfliktu języka do opisu nieuchwytnych dla nich struktur teraźniejszości. To, „czyja” interpretacja zwycięży, okazuje się nierzadko ważniejsze od tego, co mówi ona o interpretowanych wydarzeniach. Byłby to więc przykład Lévi-Straussowskiego „myślenia za pomocą rzeczy”, w którym takie lub inne odczytanie wydarzenia służy raczej nadaniu uchwytnych etykiet współczesnym przeciwnikom, niż faktycznemu „zrozumieniu przeszłości”. Znaki tylko na pozór odsyłają tu do znaczonego. W rzeczywistości to one same okazują się przedmiotem konfliktu, którego stawką jest władza wyobraźni – władza nad wyobraźnią i władza sprawowana poprzez wyobraźnię.

Podążając za klasycznymi rozpoznaniem z zakresu antropologii *Władza wyobraźni* przyjmuje, że wydarzenia nabierają sensu dopiero wpisane w struktury interpretacji, które nadają im znaczenie jako „zwycięstwom” bądź „porażkom”, Marksowskim „tragediom” lub „farsom”. Książka opowiada o tym, za pomocą jakich środków „to, co istniało” staje się częścią zbiorowej wyobraźni. Na potrzeby analizy przyjęta zostaje więc perspektywa hermeneutyki kulturowej, którą Clifford Geertz określa jako „zwrot od wyjaśnień zjawisk społecznych poprzez wplatanie ich w wielki spłot przyczyn i skutków ku wyjaśnieniom dokonywanym w wyniku umiejscowienia ich w lokalnych strukturach świadomości”. Te „lokalne struktury świadomości” *Władza wyobraźni* stara się uchwycić jako dynamiczne pole konfliktów pomiędzy uczestnikami o różnych możliwościach, zasobach i instytucjonalnym umocowaniu. Uprawiana przeze mnie semiotyka nie pozostaje więc obojętna na specyfikę mediów i materialny aspekt towarzyszących im praktyk kulturowych.

W książce przyglądam się różnorodnym praktykom kulturowym. W kolejnych częściach są to przede wszystkim formy narracyjne (opowiadane w mniej lub bardziej rozbudowanej postaci teorie spiskowe), performatywne (manifestacje w przestrzeni publicznej) oraz wizualne (malarstwo). Starając się za każdym razem uwzględnić specyfikę zarówno mediów, jak i ożywiających je praktyk, podejmuję pytania o wpływ tej różnorodności na rywalizację między konkurencyjnymi obrazami przeszłości, wskazując jak poszczególne formy działalności kulturowej i zachodzące w nich zmiany ułatwiają (np. przejście od mowy do pisma i od pisma do druku) bądź utrudniają (np. rozwój internetu) sprawowanie kontroli przez kulturę hegemoniczną nad praktykami wernakularnymi.

Wobec wszystkich różnic dzielących analizowane wydarzenia i kulturowe praktyki ich reinterpretacji spójność metodologiczną pracy zagwarantować ma konsekwentne zastosowanie – oczywiście przy uwzględnieniu wspomnianej specyfiki materiału – wspólnej ramy teoretycznej. Wyznacza ją niezbyt dziś modne podejście strukturalno-semiotyczne. We *Władzy wyobraźni* stosuję je jednak nie w sposób odtwórczy, lecz starając się pokazać, że uzupełniony o zdobycze hermeneutyki, psychoanalizy, neomarksizmu czy teorii mediów kulturowych paradygmat analizy znaków i systemów znaczących może znów okazać się wartościowym narzędziem badania otaczającej nas rzeczywistości, wbrew obiegowym opiniom nie sprowadzając jej do uproszczonych dychotomii, lecz – przeciwnie – pozwalając dostrzec mechanizmy i zależności niewidoczne z innych perspektyw.

Wierzę, że przedstawione we *Władzy wyobraźni* rozpoznania stanowią istotny wkład w rozwój nauki, dostarczając nowych narzędzi do analizy rzeczywistości społecznej oraz przynosząc oryginalne diagnozy dotyczące trzech wydarzeń o znacznej doniosłości.

4. Pozostałe osiągnięcia naukowe

Na mój dorobek naukowy składają się oprócz książki *Władza wyobraźni* trzy inne monografie (jedna napisana samodzielnie, dwie opublikowane we współautorstwie), trzydzieści trzy artykuły w krajowych i zagranicznych czasopismach naukowych i tomach zbiorowych, a także hasła słownikowe, recenzje, teksty i wystąpienia popularyzatorskie oraz przekłady.

Główne, bynajmniej nie traktowane rozdzielnie, obszary moich zainteresowań badawczych to *pamięć kulturowa* oraz *współczesne formy myślenia mitycznego*. W swoich badaniach konsekwentnie posługuję się metodologią strukturalno-semiotyczną, traktowaną jednak nie jak konstrukt zastany, lecz jako punkt wyjścia, stale rozwijany o zdobycze współczesnej humanistyki.

4.1. PRACE BADAWCZE PROWADZONE DO CZASU UZYSKANIA STOPNIA NAUKOWEGO DOKTORA

4.1.1. Działalność naukowa a trakcie studiów

W latach 2004-06 w ciągu dwóch lat ukończyłem z wyróżnieniem pięcioletnie studia magisterskie w Instytucie Kultury Polskiej (Uniwersytet Warszawski), broniąc pod kierunkiem prof. dra hab. Rocha Sulimy pracę magisterską pt. ***O możliwościach antropologicznej reinterpretacji podstawowych zagadnień estetyki na przykładzie kategorii dystansu***. Byłem w tym czasie współzałożycielem i członkiem prezydium studenckiego koła naukowego (Koło hermeneutyczne przy MISH UW), przygotowałem także artykuły, które następnie ukazały się w czasopismach naukowych (***Kilka uwag o projektowaniu wnętrza***, „Kultura współczesna”, 3/2008; ***Prawda jako kategoria retoryczna w bieżącym dyskursie politycznym***, „Rubikon. Kwartalnik naukowy”, 24-27 2006).

Równolegle studiowałem socjologię w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych, którą ukończyłem dwa lata później, również z wyróżnieniem, broniąc pod kierunkiem dra hab. Stanisława Zapaśnika, prof. UW pracę magisterską pt. ***Polityka jako rozrywka. Genealogia liberalizmu a współczesne formy reprezentacji***, której skrót przedstawiłem na II Kongresie Estetyki Polskiej i opublikowałem drukiem (***Estetyzacja polityki a nowe modele reprezentacji***, [w:] *Konteksty sztuki. Konteksty estetyki t. 2, Przestrzenie późnej nowoczesności*, Łódź 2011).

Moje dokonania z czasów studiów spotkały się z uznaniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, który dwukrotnie nagradzał mnie stypendium za wybitne osiągnięcia naukowe.

4.1.2. Badania terenowe nad technikami negocjacyjnymi w Maroku

Jako doktorant towarzyszyłem grupie polskich geologów w wyprawie handlowej do Maroka. Podczas miesięcznego pobytu w tym kraju uczestniczyłem jako konsultant i tłumacz z języka francuskiego w transakcjach handlowych, prowadząc jednocześnie badania na temat negocjacji międzykulturowych i wykorzystywanych przez miejscowych handlarzy technik. Pokłosiem przeprowadzonych badań jest artykuł pt. ***Negocjacje w transakcjach turystycznych i profesjonalnych w Maroku na przykładzie rynku minerałów i skamieniałości*** („Bliski Wschód” nr 8 2011). Zdobyte w pracy terenowej doświadczenia wykorzystuję obecnie łącząc badania nad pamięcią kulturową z modelami negocjacji międzykulturowych i rozwiązywania konfliktów.

4.1.3. Rozprawa doktorska pt. *Modalność estetyczna dyskursu jako narzędzie diagnozy przemian kultury*

W latach 2006-2010 studiowałem równolegle na studiach doktoranckich w Szkole Nauk Społecznych przy IFIS PAN oraz na Wydziale Polonistyki UW. Przygotowałem pod kierunkiem dr hab. Zbigniewa Klocha rozprawę doktorską poświęconą możliwościom zastosowania teorii estetycznych do analizy zjawisk kultury współczesnej. Przeprowadzone przeze mnie badania wykazały istnienie dwóch różnych „modalności estetycznych” dyskursu, które określiłem mianem „symulacyjnej” i „stymulacyjnej”. Pierwsza z nich opiera się na biernym przyjmowaniu wzorców i norm „powierzchniowej” estetyzacji i odpowiada dokładnie podstawowym wyznacznikom procesu symulacji wskazywanym przez krytyków ponowoczesności takich jak Jean Baudrillard. Równolegle funkcjonuje jednak w kulturze współczesnej alternatywna forma estetyzacji opartej na indywidualnym „estetycznym projekcie tożsamości”. Przedstawiona przeze mnie rozprawa doktorska analizowała napięcia i wpływy pomiędzy tymi modalnościami.

Chcąc pokazać równolegle symulacyjną i stymulacyjną formę współczesnej estetyzacji, za główny materiał interpretacji obrałem reklamy. Reklama wydaje się doskonałym punktem wyjścia dla analizy przemian współczesnej kultury. Aby była skuteczna, musi wpisywać się w zbiorowe wyobrażenia i dobrze oddawać sposób postrzegania świata właściwy konsumentom. Jednocześnie, za sprawą swej powszechności, reklama dysponuje olbrzymim potencjałem kształtowania świadomości odbiorców. Niewątpliwie reklama stanowi więc szczególnie istotny element współczesnego pejzażu kulturalnego i jeden z najważniejszych sposobów, w jaki kultura współczesna dokonuje samoopisu. Zarazem jednak – ponieważ praca nie miała być w założeniu wyłącznie analizą dyskursu współczesnej reklamy – interpretacja przykładów zaczerpniętych ze sfery marketingowej poparta jest tekstami z innych domen kultury, mającymi wskazać na uniwersalny charakter rozpoznawanych zjawisk.

Rozprawę otwiera krótki wstęp, przedstawiający typy idealne dwóch postaw – zbieracza doświadczeń i kolekcjonera doświadczeń – scharakteryzowane w oparciu o *Satyryki* Petroniusza. Część analityczna rozprawy podzielona została na trzy rozdziały. Pierwszy z nich poświęcony jest estetyzacji ciała, drugi – estetyzacji przyrody, trzeci zaś – współczesnym przemianom w stosunku do pracy i konsumpcji. Taki podział miał w zamyśle pozwolić na rekonstrukcję całościowej sytuacji estetycznej, w której do czynienia mamy z estetyzacją podmiotu (a więc ciała), jego otoczenia (przyrody) oraz samego procesu interakcji (pracy lub konsumpcji). Rozdziały miały paralelną strukturę: każdy z nich – w oparciu o analizę konkretnych przykładów, głównie zaczerpniętych z reklamy – dokonuje najpierw rozpoznania możliwości analizy estetyzacji danej sfery. Następnie przedstawione są kolejno jej wariant symulacyjny i stymulacyjny.

Ostateczną konkluzją pracy jest stwierdzenie, że estetyzacja symulacyjna i stymulacyjna funkcjonują we współczesnej kulturze równolegle, stanowiąc jej istotne i przeciwstawne komponenty, a także dwa warianty postaw reprezentowanych przez jej uczestników.

4.2. BADANIA NAD PAMIĘCIĄ KULTUROWĄ

Od ośmiu lat zajmuję się zagadnieniem pamięci kulturowej. Podstawowym obszarem moich zainteresowań są badania nad praktykami pamięci w przestrzeni publicznej jako narzędziami legitymizacji i delegitymizacji władzy. W swojej pracy łączę najnowsze teorie amerykańskie (m.in. Jeffreya Olicka, pod opieką którego odbywałem staż podoktorski w latach 2013-14), brytyjskie (m.in. Paula Connertona i Raphaela Samuela), a także rozpoznania badaczy z kręgu *memoria historica* (m.in. Elizabeth Jelin) z tradycją polskiej folklorystyki oraz metodą strukturalno-semiotyczną.

Opracowane koncepcje teoretyczne wykorzystuję w pracy nad materiałem empirycznym zdobywanym w toku badań archiwalnych opartych o różnorodne źródła (dokumenty z archiwów IPN i innych, kwerendy prasowe, zbiory historii mówionej, ale także świadectwa o charakterze wizualnym).

4.2.1. Badania nad praktykami upamiętniania powstania warszawskiego

W ostatnich latach moje badania koncentrują się wokół prac nad monografią poświęconą praktykom pamięci o powstaniu warszawskim w latach 1944–2014 interpretowanym jako narzędzia legitymizacji i delegitymizacji władzy. Jej podstawowy cel stanowić będzie ukazanie w perspektywie diachronicznej, w jaki sposób wydarzenie historyczne było retrospektywnie przekształcane przez przywołujące je praktyki pamięci. Praca utrzymana jest w paradygmacie rozwijającej się dynamicznie metodologii *studiów nad pamięcią kulturową*. Znane w Polsce teorie i ujęcia konceptualne staram się uzupełnić o nowe podejścia badawcze, z którymi zapoznałem się podczas kwerend bibliotecznych i wyjazdów studyjnych do Berlina (listopad 2011, marzec 2012) Madrytu (sierpień 2012) Londynu (wrzesień/październik 2012) i Charlottesville (lipiec 2013 – wrzesień 2014).

Przeprowadzone przeze mnie badania pozwoliły udokumentować i zanalizować „kumulatywny” charakter praktyk pamięci. Systematyczna analiza diachroniczna wykazała, że ceremonie upamiętniające odnosiły się w znacznie większym stopniu do wcześniejszych praktyk upamiętniania niż do samego wydarzenia, a więc że w przypadku analizowanego materiału w dużym stopniu występuje zjawisko, które określić można by mianem „pamięci pamięci”. Szczególnie wyraźnie widać to w reakcjach uczestników obchodów na wcześniejszy „zakaz pamięci”, w wyniku którego na nowo umożliwione ceremonie rocznicowe stały się nie tyle okazją do wspomnienia konkretnego wydarzenia, ile manifestacją pamięci w ogóle.

Wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań prezentowałem w m.in. podczas kilku krajowych i międzynarodowych konferencji naukowych (spis w załączniku) oraz seminariów w Zentrum für Interdisziplinäre Forschung (Bielefeld, 2012), Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Paryż, 2013) i University of Virginia (Charlottesville, 2013-14). Rezultaty badań przedstawia cykl 6 artykułów:

[1] *Pożyteczność i szkodliwość Nietzschego dla historii*, „Perspektywy kultury”, 1 (4) 2012: 25-42; *Kształtowanie pamięci zbiorowej przez figurę bohatera. Dyskurs wokół powstania warszawskiego w latach 1947-1957* [w:] „Komunistyczni bohaterowie”, Warszawa 2011, [2] *O prawdzie i kłamstwie w pozalogicznym sensie. Praktyki antysystemowej pamięci o zbrodni katyńskiej i powstaniu warszawskim w latach osiemdziesiątych XX w.*, [w:] *Prawda i fałsz. O polskiej chwale i wstydzie*, Łomża 2010; [3] *Niewczesne mity. Analiza i interpretacja nieobecności wątków prasłowiańskich w twórczości Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 4(515)/2009; [4] *Zwyczajni ludzie, niezwykle czasy. Formy pamięci o bohaterach powstania warszawskiego*, [w:] *Zwyczajny człowiek w niezwykłej sytuacji*, Warszawa 2009; [5] *Ulice Warszawy jako świadkowie Powstania. Przemiany semantyki przestrzeni*, „Rocznik Lubuski”, 35/2009; [6] *Przebaczenie jako kategoria współczesnego dyskursu pamięci na przykładzie Kinderszenen Jarosława Marka Rymkiewicza i Słonecznika Szymona Wiesenthala*, „Zagłada Żydów. Studia i materiały”, 1(7) 2011 (wspólnie z Pawłem Dobrosielskim)

4.2.2. Udział w międzynarodowych i krajowych projektach badawczych

Poza pracą indywidualną prowadzę także badania w ramach międzynarodowych i krajowych projektów naukowych.

W roku akademickim 2013-14 przebywałem na stażu podoktorskim na University of Virginia (program MOBILNOŚĆ PLUS), gdzie pod kierunkiem prof. Jeffreya Olicka, jednego z najwybitniejszych światowych ekspertów z zakresu socjologii pamięci, realizowałem projekt *Najnowsze próby syntetycznego ujęcia humanistycznych badań nad pamięcią zbiorową. Od teoretyzowania na temat praktyk do praktykowania teorii*. Celem projektu był systematyczny przegląd najważniejszych współczesnych humanistycznych teorii pamięci zbiorowej oraz próba ich syntetycznego ujęcia w perspektywie praktycznych zastosowań na polskim gruncie. Projekt ma umożliwić wykorzystanie teoretycznych rozpoznań z zakresu funkcjonowania pamięci zbiorowej w rozwiązywaniu konfliktów społecznych. Stąd szczególna uwaga poświęcona związkom pamięci i transformacji ustrojowej, kwestiom „osądzania przez pamięć” (*transitional justice*) oraz konfliktów pamięci.

W latach 2012-13 brałem udział w pracach międzynarodowego programu badawczego *Europäische Erinnerung?* prowadzonego przez Zentrum für interdisziplinäre Forschung (Universität Bielefeld, Niemcy). Projekt miał na celu badania nad ramami wspólnej pamięci ponadnarodowej w Europie poprzez zestawienie studiów porównawczych dotyczących różnych krajów. W ramach projektu prowadziłem prace badawcze nad polską pamięcią, którą analizowałem zarówno w perspektywie łączącej i proeuropejskiej, jak i poprzez analizę praktyk przeciwstawiania, kontrastowania czy nawet „samowykluczania” ze wspólnoty międzynarodowej na mocy „wyjątkowości dziedzictwa historycznego”. W ramach projektu brałem udział w wizycie studyjnej w Bielefeld (grudzień 2013).

Dokumentację mojego wkładu w projekt stanowi tekst *Erinnerungen an den Warschauer Aufstand als Ringen um europäische Identität* ([w:] *Europäische Erinnerung*, 2014).

Za wyróżnienie i wyraz uznania dla moich dotychczasowych badań uznaję zaproszenie mnie do Rady Naukowej projektu *Modi memorandi* realizowanego przez Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, w ramach którego przygotowany został interdyscyplinarny leksykon kluczowych terminów współczesnych badań nad pamięcią. W ramach projektu w latach 2011-13 uczestniczyłem czterech wyjazdach studyjnych do Berlina, biorąc udział w pracach nad listą haseł, byłem także recenzentem wielu z nich. Dokumentację mojego indywidualnego wkładu w kształt leksykonu stanowi także cykl haseł, z których trzy mają objętość pełnych artykułów naukowych (ok. połowy arkusza wydawniczego każdy: *Mit, Folklor, Upamiętnianie*), pozostałe zaś w krótszy sposób (2-6 stron) prezentują wybrane zagadnienia współczesnych badań nad pamięcią (*Pamięć performatywna, Pamięć globalna, Symulakrum, Nawyk, Stereotyp*).

W ramach finansowanego przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki projektu *Znakowe wartości kultury* (Wydział Artes Liberales, UW), którego uczestnikiem (najpierw jeszcze jako Laboratorium Semiotycznego przy IBI AAL) jestem od października 2010 r. opracowałem studium metodologiczne na temat możliwości zastosowania metod klasycznej semiotyki w badaniach nad pamięcią kulturową. Rezultat pracy badawczej przedstawia tekst *Trup i znak pamięci* ([w:] *Znakowe wartości kultury*, Warszawa 2014, w druku). W ramach projektu brałem także udział w wizycie studyjnej w Londynie (wrzesień-październik 2012).

4.2.3. Działalność translatorska i popularyzacja najnowszych teorii w badaniach nad pamięcią

Badania nad teoriami pamięci kulturowej oraz działalność translatorską prowadziłem również w ramach finansowanego przez NPRH projektu *Antropologia pamięci* (2012-2014, kierownik: prof. dr hab. Roch Sulima), którego byłem pomysłodawcą i jednym z głównych wykonawców. Celem projektu było wzbogacenie wymiaru metodologicznego i krytycznego polskich badań humanistycznych nad pamięcią poprzez udostępnienie naukowcom, praktykom i studentom klasycznych teorii z tej dziedziny opracowanych przez wybitnych polskich i zagranicznych uczonych. Z wybranych tekstów przygotowywana jest obecnie antologia pt. *Antropologia pamięci. Zagadnienia i wybór tekstów*, która ukaże się pod moją redakcją nakładem Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego (w przygotowaniu, planowana data publikacji – grudzień 2015). W ramach prac nad projektem dokonałem przekładów kilkunastu nieznanych lub słabo znanych dotychczas w Polsce publikacji takich autorów jak m.in. Rita Arditti, Diana Taylor, Frederic Bartlett, Jeffrey Olick, Raphael Samuel, Jay Winter, Eviatar Zerubavel czy Yael Zerubavel. Często – jak w przypadku Bartletta czy Samuela – były to fragmenty książek kluczowych dla rozwoju dyscypliny. Jeszcze przed publikacją antologii przekłady funkcjonują w obiegu naukowym i dydaktycznym, służąc za przedmiot dyskusji na

zebraniach i seminariach naukowych, a także wzbogacając program nauczania w Instytucie Kultury Polskiej.

Poza wspomnianymi już projektami za swój ważny wkład w rozwój polskich badań nad pamięcią uważam także przygotowanie poprzedzonego obszernym wstępem przekładu jednej z najważniejszych książek w tej dziedzinie – *Jak społeczeństwa pamiętają* Paula Connerton. Jestem także członkiem zespołu pracującego nad przekładem książki *The Past is a Foreign Country. Revisited* Davida Lowenthala.

4.2.4 Plany dalszych badań nad pamięcią kulturową

W ramach 7 edycji konkursu SONATA Narodowe Centrum Nauki zdecydowało o przyznaniu finansowania dla projektu badawczego pt. ***Pamięciowy wymiar transformacji ustrojowej w świetle uchwał kommemoratywnych Parlamentu RP podejmowanych w latach 1989-2014***, którego jestem kierownikiem. Projekt realizowany będzie od stycznia 2015 r. przez 24 miesiące. Jego celem jest pogłębienie wiedzy o pamięciowym wymiarze polskiej transformacji ustrojowej poprzez analizę za pomocą narzędzi jakościowych i ilościowych obrazu przeszłości, jaki wyłania się z uchwał kommemoratywnych podejmowanych przez Parlament w latach 1989-2014. Będzie to pierwsza tego typu analiza przeprowadzona na tym unikatowym, spójnym i zamkniętym korpusie tekstów dokumentujących istotny wymiar polskiego życia politycznego i jego przemiany w ciągu 25 lat po transformacji ustrojowej. Szczegółowe opracowanie i analiza tego korpusu pozwoli na postawienie wielu istotnych pytań. Do jakich postaci i wydarzeń z przeszłości odnosi się najczęściej oficjalna pamięć zbiorowa wyrażana w uchwałach Parlamentu? Które okresy z przeszłości upamiętniano najchętniej? Jakie elementy (postaci, wydarzenia, ale także konkretne sformułowania) proponowanych uchwał wzbudzały największe spory w toku ich opracowywania w komisjach i podczas dyskusji na sejmowej sali? Jaki był zasięg oddziaływania podejmowanych uchwał mierzony np. ich oddźwiękiem medialnym?

Wstępne badania (ich rezultaty przedstawione zostały w artykule ***Wypychanie pamięci*** [w:] *Elity polskie*, 2014 oraz w przygotowywanym do druku artykule ***Coining the Political Memory: Personalities and Events Commemorated by the Polish Sejm in the 25 Years since the Political Transformation of 1989***) sugerują, że repertuar postaci i miejsc upamiętnianych poprzez uchwały kommemoratywne istotnie różnił się zarówno od tego, co zazwyczaj upamiętniano i dyskutowano w przestrzeni publicznej, jak i od tego, co za znaczące uznawali respondenci w prowadzonych regularnie badaniach opinii publicznej. Pozwala to podejrzewać, że upamiętnienia dokonywane za pośrednictwem uchwał tworzą nurt odrębny zarówno wobec posługującej się bogatszymi środkami pamięci oficjalnej, jak i wobec deklarowanej przez respondentów „pamięci wernakularnej”. Nurt ten można by nazwać „pamięcią polityczną”, a zbadanie struktury oraz przyczyn jego odrębności będzie możliwe poprzez szczegółowe badania planowane w ramach projektu.

4.3. BADANIA NAD WSPÓŁCZESNYMI FORMAMI WYOBRAŹNI MITYCZNEJ I KULTURĄ WERNAKULARNĄ

Od zakończenia prac nad doktoratem podejmuję w pracy naukowej próby zastosowania do badań nad współczesną rzeczywistością kulturową klasycznych teorii mitu z zakresu strukturalizmu, hermeneutyki oraz psychoanalizy. Przeprowadzone przeze mnie prace analityczne nad konkretnymi zjawiskami i tekstami kultury współczesnej ujawniły wiele nierozważanych dotychczas residuów myślenia mitycznego obecnych nie tylko w kulturze masowej, lecz także w dyskursie naukowym czy sztuce. Wyniki badań przeprowadzonych przeze mnie w tym zakresie składają się na monografię pt. *Mitologia współczesna* (Warszawa 2012), cykl 11 artykułów naukowych oraz opublikowaną we współautorstwie (wraz z Konradem Dominasem i Maciejem Czeremskim) książkę pt. *Mit pod lupą II* (Kraków, 2013).

4.3.1 Mitologia współczesna

W wyniku przeprowadzonych badań wyodrębniłem specyficzny obieg kultury, określony przeze mnie mianem „mitologii współczesnej” lub „kultury wernakularnej” (przez analogię do twórczości w językach wernakularnych, funkcjonującej na peryferiach głównego nurtu łacińskiej kultury średniowiecza). Na obieg ten składają się oddolne praktyki realizowane bez dostępu do scentralizowanych mediów masowych, a często wręcz w opozycji do nich.

Przeprowadzone przeze mnie badania wskazały na konkretne funkcje, jakie tego rodzaju obieg pełni w kulturze współczesnej. Współczesne mity wspierają budowę tożsamości grupowych (lokalnych, narodowych), wyjaśniają niezrozumiałe mechanizmy ekonomiczne czy polityczne (np. jako teorie spiskowe), leżą u podstaw różnorodnych form współczesnej komunikacji medialnej (np. konstytuując celebrytów jako współczesne figury heroiczne). Wiele „mitów współczesnych” nie ma jednak wcale niewinnego charakteru. Ich zadaniem bywa maskowanie i sankcjonowanie – poprzez dostarczanie pozornych wyjaśnień i racjonalizacji – nierówności społecznych, wyzysku ekonomicznego, a nawet nienawiści na tle kulturowym, rasowym i religijnym.

Rezultat trwającego pięć lat pierwszego etapu badań przedstawiony został na kilku konferencjach naukowych oraz w cyklu 9 artykułów opublikowanych w prestiżowych czasopismach naukowych i tomach zbiorowych: [1] *Kto zrobił „dziecko ze słoneczka?”*. „*Podwójna hermeneutyka*” a odpowiedzialność mediów, [w:] Media wolne czy bezwolne?, Łomża 2011; [2] *Adam Małysz jako epicki wojownik*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” nr 1(16) 2012; [3] „*Zupełne przełożenie całej sprawy Marii Katarzyny Cadiere przeciw Ojcu Jezucie Janowi Baptystcie Girardowi*”, czyli osiemnastowieczny skandal drukiem wydany, „Tematy z Szewskiej” 2(5) 2011; [4] *Łowcy nerek a lęk przed strukturalizmem. Teoria Claude'a Levi-Straussa w badaniach nad*

mitologią współczesną, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” nr 13 2011; [5] *Zbieranie nakrętek, czyli o wyrzutach sumienia w późnym kapitalizmie*, „Kultura współczesna”, 3 2012 [wraz z Pawłem Dobrosielskim]; [6] *Trudność muzyki poważnej jako współczesna próba inicjacyjna*, „Sztuka i Filozofia”, 1 (40) 2012; [7] *W obronie Reduty Ordon*, „Rocznik Antropologii Historii”, 1(2) 2012; [8] *Porywacze psów i kebabowe podziemie. Współczesne mity kulinarne o obcych*, „Kultura popularna” 4(34) 2013; [9] *Prawda archiwów*, „Kultura współczesna” nr 4 2011.

Syntetyczne podsumowanie całego projektu zawiera monografia pt. *Mitologia współczesna* (Warszawa 2013). Książka spotkała się ze znacznym zainteresowaniem także wśród publiczności nieakademickiej. Poświęcono jej kilka programów radiowych i artykułów prasowych.

W książce tej stawiam (m.in. za Rolandem Barthesem) tezę, że współczesny *bricoleur* nie różni się od swego indiańskiego brata tak bardzo, jak chcieliby tego antropologowie poszukujący „społeczeństwa pierwotnego”. Współczesna mitologia odpowiada na tę samą potrzebę, co jej szacowne starsze siostry – pragnienie zrozumienia świata i nadania mu sensu; posługuje się też podobnymi metodami – myśleniem za pomocą rzeczy, przedstawianiem zjawisk jednostkowych zamiast zasad ogólnych, anegdotyczną narracją. Współczesna mitologia pełni także istotne funkcje społeczne: maskując wyzysk i niewiedzę obecne w świecie specjalizacji i systemów eksperckich, zapewnia nam poczucie bezpieczeństwa i „oswojenia świata”.

Ponieważ każdy mit zbudowany jest z określonych doświadczeń – każdy wymaga odmiennej zasady tłumaczenia. Poszczególne rozdziały *Władzy wyobraźni* nie tworzą więc wielopoziomowego traktatu – za każdym razem staram się natomiast wyjść od materiału, każdorazowo podejmując próbę analizy określonego przedmiotu jako „zjawiska mitycznego”. Zebrane w tomie teksty w spójną całość łączy metoda – zderzenie klasycznych teorii mitu (głównie spod szyldu strukturalizmu) z materiałem zaczerpniętym ze współczesności (z drobnymi wyjątkami), a zazwyczaj wręcz z codzienności. W ten sposób każdy tekst podejmuje próbę odkrycia niezwykłości rzeczy zwykłych, obok których zazwyczaj przechodzimy obojętnie, nie domyślając się nawet drzemającego w nich potencjału mitycznego.

Książka składa się z 10 rozdziałów poświęconych bardzo różnorodnym zjawiskom. Niektóre z nich stanowią rozwinięte i poprawione wersje publikowanych wcześniej artykułów bądź wykorzystują ich fragmenty, inne napisane zostały specjalnie na potrzeby monografii. Książka rozpoczyna się od rozdziału wprowadzającego, prezentującego założenia mitologii współczesnej na przykładzie charytatywnego obiegu nakrętek (który ostatecznie okazuje się nieopłacalny ekonomicznie i ekologicznie) i paralelnego do niego cyklu opowieści o krążeniu ludzkich organów (tzw. „złodziejce nerek”). Dwa kolejne rozdziały przedstawiają skandal jako współczesny mit, skupiając się na historycznej zmienności jego form i stawiając tezę, że skandal jest osadzoną w określonym obiegu medialnym „praktyką ujawniania”, a więc „patrzona na zło od strony dobra”. Rozdział czwarty opisuje, w jaki sposób tworzy się dziś wizerunek obcego za pomocą klasycznych mitów kulinarnych nawiązujących do skalania zwierzęcia totemicznego, trucicielstwa i kanibalizmu. Kolejne dwa rozdziały poświęcone są zagadnieniu prawdy historycznej i sposobów jej mityzacji w obiegu społecznym. Rozdziały siódmy i ósmy zestawiają dwa na pozór skrajnie odmienne fenomeny – widowisko sportowe i koncert współczesnej muzyki poważnej – aby postawić tezę, że w obydwu przypadkach do czynienia

mamy z rodzajem współczesnej próby inicjacyjnej kształtującej wzory kulturowe. Książkę zamykają analizy współczesnego spojrzenia na природę z perspektywy turystycznej i ekologicznej jako sposobów jej mityzacji za pomocą do klasycznych toposów takich jak „raj utracony” czy „mit potopu”.

4.3.2. Dalsze badania nad mitologią współczesną

Po publikacji *Mitologii współczesnej* kontynuowałem badania nad współczesnymi formami wyobraźni mitycznej, przyglądając się w szczególności formom, za pośrednictwem których oddolna kultura wernakularna odpowiada na dyskurs rynkowy. Rezultat tych prac stanowi przygotowany przeze mnie obszerny (ponad 60 stron) fragment książki *Mit pod lupą II* (Kraków 2014) oraz tekst *Człowiek-marka powstaje* ([w:] *Plaga celebrytów*, Łomża 2013). W obydwu tych publikacjach wskazuję na znaczenie we współczesnej wyobraźni mitycznej koncepcji hybrydy człowieka-marki, którego życie stanowi reklamę samego siebie. Podobną tezę wysuwałem wcześniej w swojej rozprawie doktorskiej oraz artykule pt. *Reklama w działaniu, czyli Figaro i Obama w pojedynku na przechwałki* ([w:] *Tekst i działanie*, Warszawa 2011).

4.3.3. Międzynarodowy zespół prowadzący badania nad kulturą wernakularną

31 marca 2014 r. Rada Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki podjęła decyzję o finansowaniu projektu *Współczesna polska kultura wernakularna w perspektywie porównawczej. Pamięć - wyobrażenia - praktyki oporu*, prowadzonego przez międzynarodowy zespół badawczy, którego jestem kierownikiem. Projekt, przygotowywany wspólnie przez Uniwersytet Warszawski, University of Michigan i Pennsylvania State University, obejmuje prace nad analizą współczesnej (po roku 2004) polskiej kultury wernakularnej - jej podstawowych treści, specyfiki oraz historycznej genezy. Przez kulturę wernakularną rozumiemy, zgodnie z założeniami przyjętymi przeze mnie w dotychczasowych pracach badawczych, oddolne praktyki realizowane bez dostępu do scentralizowanych mediów masowych, a zarazem silnie zakorzenione w lokalnym obiegu, wspólnotowości i sytuacyjnym kontekście.

Termin „kultura wernakularna” jest więc pokrewny takim kategoriom jak „folklor” czy „pamięć popularna”, nie ogranicza się jednak do konkretnej grupy społecznej ani zestawu tematów, wskazując za to na specyfikę kulturowego obiegu treści. Tak rozumiana kultura wernakularna funkcjonuje zawsze na marginesie określonej kultury oficjalnej i może być rozpatrywana jako kultura alternatywna, kontr-hegemoniczna, a nawet kultura oporu.

W ramach prac zespołu w ciągu najbliższych lat przeprowadzone zostaną szerokie badania łączące prace teoretyczne i empiryczne z wykorzystaniem metod z kręgu hermeneutyki i neomarksizmu, takich jak krytyczna analiza dyskursu czy studia nad pamięcią kulturową. Zarazem projekt pomyślany jest jako nawiązanie do tradycji polskiej folklorystyki i wypracowanych przez nią

metod pozyskiwania źródeł oraz interpretacji tekstów. Przedmiot badania w ramach proponowanego projektu stanowić będą wernakularne poglądy na historię, politykę, naukę i ekonomię, wyrażające się między innymi w historii mówionej, formach współczesnego folkloru oraz oddolnych praktykach oporu. Poprzez analizę tego rodzaju praktyk chcielibyśmy odtworzyć podstawowe kategorie, w jakich lokalna zbiorowa wyobraźnia ujmuje skomplikowane zjawiska o charakterze globalnym oraz przemiany, jakim ulega obecnie relacja między kulturą hegemoniczną a wernakularną, prowadząc do modelu, który określić można mianem „kultury postwernakularnej”. Projekt ma zaowocować spójnym konstruktem badawczym, jakim jest przeglądowe opracowanie najważniejszych aspektów polskiej kultury wernakularnej w oparciu o studia teoretyczne i badania empiryczne. Uzyskane rezultaty opublikowane zostaną w postaci serii monografii oraz artykułów w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych.

Marek Napiórkowski